

Дмитрук М.В.

УКРАЇНСЬКА ВЕТЕРИНАРНА ЛЕКСИКА 20-30-х років ХХ ст.

Метою написання статті є розгляд української ветеринарної лексики, що функціонувала у 20-30-х роках 20 століття.

Актуальність дослідження зумовлюється відсутністю системного аналізу ветеринарної лексики цього періоду.

20-30 роки 20 століття – це час відновлення української державності, розширення суспільних функцій української мови. Українська мова стає мовою законодавства, адміністрації, армії, усіх сфер суспільного і політичного життя країни. Це спонукало до цілеспрямованої термінологічної роботи, яка була продовженням термінологічної праці вчених у попередні десятиліття. У 1921 році утворився Інститут української наукової мови, перед ученими якого ставилося завдання спрямовувати процес розвитку української наукової мови. Для цього необхідно було виробити засади формування терміносистем, принципи й методи побудови нової лексики на позначення понять науки ще не названих українською мовою. Як зазначає Л.О.Симоненко [Сим.- 4], особливістю українського термінотворення кінця 19-початку 20 століття було вироблення принципу орієнтації на народну мову з широким використанням термінів і терміноелементів грецького та латинського походження, а також терміноелементів, прийнятих у міжнародній практиці. Це стосується також і лексики ветеринарної медицини. З 20-30-х років ХХ століття почалося становлення сучасної української ветеринарної термінології. Так, у 1930 р. в Харкові побачив світ Збірник праць державного інституту наукової та практичної ветеринарії, а в 1936 р. державне видавництво колгоспної і радгоспної літератури УРСР у Полтаві та Києві видає збірник праць Українського інституту експериментальної ветеринарії. Ці збірники містять лексику та термінологію усіх сфер ветеринарії. У 1932 р. накладом крайового господарського товариства “Сільський господар” у Львові А. Моспанюк пропонує видання “Чим і як лікувати господарські тварини в наглих випадках”. У книзі подається 17 малюнків – це прилади, що уживані при лікуванні тварин, а також найважливіші “лічнічі рослини”. Ця робота має велику практичну цінність і сьогодні. У кожному домашньому господарстві завжди повинні бути під рукою ліки та ветеринарне приладдя, якими можна було б рятувати тварин у наглих випадках занедужання. А таких ліків (у зіллях) чимало росте на наших полях, лісах та дорогах. У книзі подаються рекомендації щодо збору “лічнічих рослин” та їх застосування для лікування домашніх тварин. А. Моспанюк описує також найважливіші мінеральні ліки: Амоняк, Боровий квас, Вапняна вода, Галул, Еметик, Йодина, Йодоформ, Креолін, Оловяний цукор, Пекольний камінь (ляпис), Глявберська сіль, Соляний квас, Сіра масть. Книга А. Моспанюка містить певну частину ветеринарних термінів, що зазнали деяких фонетико-морфологічних змін: амоняк [Мосп. – 24], йодина – йод [Мосп. – 26], пекельний камінь – ляпис [Мосп. – 27], глявберська сіль – глауберова сіль [Мосп. – 27]. Однак є і велика група таких ветеринарних термінів, які вживаються з тим же значенням і в тій же формі, що їх фіксують спеціальні наукові видання і сьогодні. Наприклад: вапняна вода [Мосп. – 27], сіра [Мосп. – 27], йодоформ [Мосп. – 27], соляний квас [Мосп. – 27] та ін. Позитивним у книзі А. Моспанюка є те, що автор часто прагне до інтернаціональних термінів, які функціонували тоді у мовах Європи. Він або пояснює інтернаціоналізми українськими словами “інгаляція (вдихування)”, або ж поряд з народними вживає інтернаціоналізм “відзаражування (дезінфекція)”. А. Моспанюк вказує, що “деякі ліки можуть впливати і шкідливо, а це передовсім тоді, коли при лікуванні не придержуємося приписаної пайки” [Мосп. – 4]. Автор підкреслює, що не меншу увагу і значення у ветеринарії має спосіб приготування й уживання ліків. Вказується, що “ліки можна вживати у виді пари, левативи, розчинів, напарів, відварів-витягів, настоїв, порошків, галочок, мастей і повилець” [Мосп. – 4]. Так, “лічнічі пари” “уживаємо при інгаляціях (вдихуваннях) та деяких хворобах вимені. Приладжуємо їх так, що заварюємо воду, та даємо до неї відповідний лік, який з парою тварина вдихає” [Мосп. – 6]. А “левативи уживаємо при затвердженнях, кровавих проносах та горячках. Готовимо їх з теплої, або зимної води, часто забіленої милом, з відвару шальвії або дубової кори. При горячці даємо левативу з холодної води” [Мосп. – 6].

Для практичного застосування рекомендуються розчини, якими також лікують тварин: “Розчини – це плинні, в яких є розпущені ліки. Уживаємо їх до нутра, на опухи та до відзаражування (дезінфекції)” [Мосп. – 6]. Широкого використання у ветеринарній практиці набули лікарські рослини. При цьому вживається поняття зілля, “зіллям називаємо висушені частини, або й цілі лічнічі рослини” [Мосп. – 6]. Лікарські рослини рекомендуються застосовувати у формі напарів, відварів та настоїв. “Напари – це ліки зготовлені на спосіб чаю. Приладжуємо їх переважно з пахучих зел, спарених кип'ячою водою (5-10 хв.) у щільно закритій посуді” [Мосп. – 6]. Цікавим є спосіб приготування відварів. “Відвари приготуємо з твердих частин рослин (корінців, бадилля, кори, насіння), які заливаємо холодною водою, та варимо, а після півгодинного кипіння відціджуємо” [Мосп. – 7]. У посібнику настої рекомендуються готувати “з рослинних, звіринних, або мінеральних ліків, заливаючи їх спиртом, вином, горівкою, або водою на час 8 днів” [Мосп. – 7]. Автор дає рецепт приготування витягів, що застосовують для лікування домашніх тварин – “витяги приготуємо зі свіжих, або сухих лічнічих рослин, або їх частин, вкладаючи їх до посудини і заливаючи водою, спиртом, горівкою або вином. Витяг вважається готовим тоді, коли плин стане густіший. Це може потривати 2-3 тижні часу” [Мосп. – 7].

Для тих тварин, що тяжко приймають рідкі ліки, наприклад, коні, автор рекомендує готувати галочки, це робиться “з тіста, до якого примішуються потрібні ліки. Мають вони бути дещо продовгасті, та величини волоського горіха” [Мосп. – 7].

Поширена також лікарська форма, в яку може входити кілька лікарських речовин, це масті, що “є мішанка одного, або більше ліків з рослинним товщем, або звіринним” [Мосп. – 7].

Вказується, що для свиней найпрактичніше застосовувати ліки у формі повилеця. “Повилецем називаємо лік, зароблений водою і мукою, медом, або повилами на кашу” [Мосп. – 8]. Отже, ветеринарний лікар

А. Моспанюк описує різні лікарські форми, що широко використовувалися українцями на початку ХХ століття для лікування домашніх тварин. Ці форми не втратили свого практичного значення і сьогодні. А. Моспанюк з лікувальною метою рекомендує використовувати такі “важніші лічнічі рослини”: алой, бабка [Мосп. – 8], бузина [Мосп. – 9], васильок [Мосп. – 10], ганиж [Мосп. – 11], глуха кропива, горицвіт [Мосп. – 11], шувар, камфора, камфорний спирт [Мосп. – 13], куряче зілля, лен сійний [Мосп. – 16], чабрик-материнка, мята перечна, петрушка, полин [Мосп. – 17], румянок [Мосп. – 19], центурія [Мосп. – 21], терпентиновий олій, чорниця, шальвія [Мосп. – 22], яловець [Мосп. – 23]. При цьому автор описує ту чи іншу рослину, розповідає, де вона росте, дає рекомендації, коли краще збирати і яку частину використовувати (корінь, лист, цвіт, стебло), а також вказує спосіб приготування ліків та пайок для різних тварин. Наприклад, “терпентиновий олій є жовтавий плин, який добувається зі сосни. Уживасмо його самого, або змішаного з оковитою (1 часть олію терпент. і 10 част. оковитки) до натирання при кольках, зодмах, охоаченню та до вдихувань (інгаляції). До нутра даємо проти хробаків. Пайка: коням – 15-25 гр., худобі – 20-35 гр.” [Мосп. – 22]. Або центурія, “росте на горбках, сіножатях, при стежках і вигонах. Цвіте рожево від червня до серпня і тоді збираємо надземну часть рослини без коріння та сушиться в тіні. Напар з цілої рослини помагає при зодмі і катарі кишок, поліпшує травлення і жування. Пайка: коням – 10-25 гр., худобі – 25-30 гр., свиням 3-10 гр.” [Мосп. – 21]. У книзі вміщено також малюнки рослин. Окремим розділом описані прилади, що використовуються при лікуванні тварин, при цьому описується їх будова, зазначається спосіб користування ними і подається малюнок того чи іншого приладу. “Тепломір (термометр) є це прилад, якого уживасмо до міряння внутрішньої теплоти тіла. Прилад цей складається зі шкляної рурочки, якої долішня частина наповнена ртуттю (живим сріблом). Над ртуттю є рурочка в однім місці звужена, через що піднесена ртуть ніколи не спадає. Тепломір лікарський зачинається від ступеневої поділки 35 до 42°C. Теплоту тіла у тварин міряємо так, що встромляємо тепломір на 10 минут до відходової кишки, а відтак виймаємо його і відчитуємо теплоту на ступеневій поділці в місці, до якого піднісся стовбчик ртуті” [Мосп. – 28-29]. Так, детально описано гегар (іригатор): “називасмо прилад, якого вживають до задавання леватив, виполікування передових частин та ран. Складається він з посудини та гумової, більше одного метра, довгої рурки. Посудина, звичайно, є продовгаста, об’ємом – 3-5 літрів води, а в долішній частині закінчена вузьким здюбастим отвором, на який натягаймо гумову рурку” [Мосп. – 31]. При випадінні внутрішніх органів у тварин використовують клямру. “Клямра є прилад, якого вживають проти випадіння матиці і піхви. Така клямра має менше більше вигляд замкненої підкови з трьома очками. Клямру прикладаємо до соромних варг в той спосіб, що її даємо двома очками на гору, а укріплені до них тасьми, протягаємо по при бедрові гудзи і увязуємо до горішніх петельок гурта (пояса)” [Мосп. – 31]. Для лікування здutoї худоби використовують трокар. “Трокар складається з піхви і штилета, якого кінець є гранчасто-шпичастий” [Мосп. – 35]. Цим приладом випускають гази із шлунка здutoї худоби. Автор описує саму методику проведення цієї процедури.

При спусканні молока при деяких хворобах вимені або дійок використовується у ветеринарній практиці молочний катетер, що являє собою рурку “приблизно 10-15 см довжини, металеву або кістяну, в середині з дротиком. Кінець рурочки, що входить до дійкового проводу, тупо закруглений та має приблизно 1/2 см. від кінця рурки (на своїй поверхні) подовгастий отвір, до котрого при катетеризованню вливається молоко. Другий кінець цебто цей, що зістає на зовні, та яким витікає молоко, має округлий отвір” [Мосп. – 41].

При деяких захворюваннях тварин, як запалення мозку, легень, запалення нирок та ін., застосовували метод лікування – пускання крові. Для цього користувались ланцетом і пробойчиком. “Це прилади, якими пускається кров. Перший своїм виглядом подібний приблизно до шпичастого ножа, а другий до маленького рискаля” [Мосп. – 37].

Таким чином, при дослідженні даного посібника нами виявлено ряд груп ветеринарної лексики: прилади, що використовуються при лікуванні домашніх тварин, лікарські рослини, які застосовують у ветеринарній практиці, лікарські форми, мінеральні ліки та ін.

У 1935 р. в Харкові Державне сільськогосподарське видавництво УРСР видає посібник “Колгоспникові про першу допомогу хворим тваринам” (автор Д.Г. Кудлай). Даний посібник складається із чотирьох розділів:

1) хворобі легше запобігти, ніж лікувати; 2) заразні хвороби і як не допустити їх у колгоспне стадо; 3) допоможемо зліквідувати пошесті; 4) допомога тварині при незаразних хворобах.

Нами виявлено такі тематичні групи ветеринарної лексики: ознаки або симптоми хвороб, назви хвороб тварин, назви ліків, форми ліків, інструменти та прилади.

Значною виявилася група лексики, що подає діагнози: обдимання черева у великої рогатої худоби [Куд. – 34], кольки у коней – це хвороба шлунка і кишок [Куд. – 36], проноси [Куд. – 38], запори [Куд. – 39], запалення дихальних органів [Куд. – 40], захворювання від різних механічних пошкоджень [Куд. – 43], нагніти холки та спини [Куд. – 45], опік [Куд. – 47] та ін.

Найчисленнішою виявилась лексика на позначення ознак хвороб. Так, при обдиманні черева у великої рогатої худоби спостерігаються такі ознаки: *черево напружується, тварина перестає їсти, не ремигає, стоїть, не рухаючись або вигинає спину та поглядає на живіт, голодна ямка спочатку виповнюється і стає занадто пружною, коли притулиться до черева, то руху тельбухів не чути, утруднюється дихання, ніздрі у хворих розширюються, губи, ніздрі та язик синіють, тварини виявляють неспокій, швидко пітніють, вуха та ноги стають холодними, тварина починає хитатись, падає і швидко гине у великих корчах* [Куд. – 34]. При хворобі шлунка і кишок, що носить назву кольки у коней, виявляються такі симптоми: *великий біль у череві, кінь стоїть з вигнутою спиною, витягає все тіло, відставляючи передні і розставляючи задні ноги, оглядається і подовгу дивиться на черево, тупає, б’є та гребе ногами, лягає чи падає на землю* [Куд. – 36]. Пронози у тварин характеризуються такими ознаками: *часте каляння рідкими та водяними масами, спрага, черево западає, шкіра суха* [Куд. – 38]. При запорах у тварин спостерігаються симптоми: *ме-*

нишає апетит, кал твердий, вкритий зверху слизом, настає обдимання черева, гарячка [Куд. – 39]. Запалення дихальних органів у тварин проявляється такими ознаками: *поява сухого, короткого та болісного кашлю, кашель нападає тоді, коли тварини їдять або п'ють, з носа течуть виділення, температура підвищується до 40-41°, слизові оболонки червоніють, а потім жовтіють, настає змертвіння і загоєння легенів* [Куд. – 41]. Ознаками нагнітів холки та спини у тварин є: *пошкодження шкіри, підшкірної тканини, м'язів і навіть кісток хребта та лопатки, поява болючого, твердого та гарячого опуху, болючість опуху дуже велика, з'являється гнояк* [Куд. – 45]. При опіках з'являються такі симптоми: *шкіра припухла та почервоніла, наявність пухирців з рідиною, шкіра стає гарячою і болісною* [Куд. – 47].

Окрему групу становить ветеринарна лексика на позначення приладів, інструментів та матеріалів, що використовуються для діагностики та лікування хворих тварин: *кружка Есмарха з двома наконечниками: клістирним та маточним, катетер молочний, термометр ветеринарний, піпетка очна, спринцівка, ступка з товкачиком, шприц, троакар з двома стилетами, ножниці Купера, нитки шовкові, копитний ніж двобічний та ін.* [Куд. – 60].

Численною є тематична група ветеринарної лексики на позначення лікарських форм, назв ліків та різних видів допомоги хворим тваринам: *глауберова сіль, креолін* [Куд. – 35], при обмороженнях тварин застосовують *суміш олій з содою, суміш вапняної води з олією* [Куд. – 48], засічки вінчика (хвороба копит) лікують *піоктаніном та йодом* [Куд. – 50], при гнитті стрілки копита застосовують *8-10% розчин синього каменю* [Куд. – 59], при проносах рекомендується *100-200 г глауберової солі на слизовому виварі* [Куд. – 38], при запорах у тварин застосовують *скипидар на половину з водою чи горілкою* [Куд. – 39], запалення дихальних органів лікують *карлебадською чи глауберовою сіллю*, а також застосовують *суміш скипидар пополам з водою* [Куд. – 42], захворювання від різних механічних пошкоджень лікують *2% карболовим розчином чи 3% креоліновим розчином* [Куд. – 43], при опіках використовують *вапняний лінімент (1 частина води і 1 частина будь-якої олії), місце опіку присипають содою або крохмалем* [Куд. – 47], при нагнітах холки та спини застосовують *руду глину з оцтом та холодною водою* [Куд. – 46].

Більша частина ветеринарної лексики, що виділена нами у названих джерелах, залишилась без змін і сьогодні вживається у спеціальній літературі: порошок [Мосп. – 25] і [РУСТВМ – 71], розчини [Мосп. – 24] і [РУСНТ – 447], настої [Мосп. – 25] і [РУСНТ – 308], відвари [Мосп. – 24] і [РУСНТ – 352], пари [Мосп. – 24] і [РУСНТ-360], йодоформ [Мосп. – 26] і [РУСНТ – 206], катетер [Мосп. – 39] і [РУСНТ – 218], проноси [Куд. – 34] і [РУСТВМ – 70], запори [Куд. – 39] і [РУСНТ – 31], опік [Куд. – 60] і [РУСНТ – 59], піпетка очна [Куд. – 60] і [ВХО – 394], спринцівка [Куд. – 60] і [ВХО – 394], засічки вінчика [Куд. – 50] і [ВХО – 422], гниття стрілки копита [Куд. – 150] і [ВХО – 432].

Але частина термінів зазнала деяких фонетико-морфологічних змін: *кольки* [Куд. – 36], а тепер термін фіксується як *коліки* [ВНСХТ – 194], *ножниці Купера* [Куд. – 60], а тепер *ножиці Купера* [ВХО – 163], *троакар* [Мосп. – 36] і *троакар* [РУСНТ – 559], *тепломір* [Мосп. – 28] і *термометр* [ВНСХТ – 26], *амоняк* [Мосп. – 24] і тепер *амоній* [РУСНТ – 38], *масті* [Мосп. – 25] і *мазі* [РУСНТ – 268], *сіра масть* [Мосп. – 27] і тепер *сірчана проста мазь* [РУСНТ – 268], *ляпис* [Мосп. – 27] і *ляпіс* [РУСНТ – 268], *гlaubерська сіль* [Мосп. – 27] і *глауберова сіль* [РУСНТ – 138].

Отже, у українській ветеринарній лексиці 20-30-х років 20 століття існували тематичні групи на позначення приладів, інструментів та матеріалів, лікарських форм, назв ліків та різних видів допомоги хворим тваринам, а також лексика, що подає ознаки або симптоми хвороб, діагнози у хворих тварин.

Джерела та література

1. Симоненко Л.О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність.-К., КНЕУ, 2001.С.3-8.
2. Моспанюк А. Чим і як лікувати господарські тварини в наглих випадках. – Львів: Сільський господар, 1932.- 44с.
3. Кудлай Д.Г. Колгоспникові про першу допомогу хворим тваринам.- Харків: Державне сільськогосподарське видавництво УРСР, 1935.-62 с.
4. Ветеринарна хірургія і ортопедія/ Никаноров В.О., Кузнецов О.К. – К.: Урожай, 1967.-454 с.
5. Внутрішні незаразні хвороби сільськогосподарських тварин з основами діагностики. – К.: Вид-во сільськогосподарської літератури УРСР, 1960. – 459 с.
6. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина. – К.: Наукова думка, 1996.- 660 с.

Зварич А.А.

ПРОСТОРЕЧНАЯ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИРАНСКОГО ПИСАТЕЛЯ XX ВЕКА МОХАММАДА АЛИ ДЖАМАЛЬ-ЗАДЕ

Язык как важнейшее средство человеческого общения неразрывно связан с социумом, его культурой и людьми, которые живут и трудятся в обществе, пользуясь языком широко и разнообразно. В слове люди запечатлевают все свои знания об окружающем мире, все связанные с реальной действительностью и каждодневными буднями думы и переживания, весь свой жизненный опыт. Другими словами, язык – это словно магическое средство выражения мысли, волшебник, умеющий создать и картинку, и музыку, и природу, и человека, и саму жизнь.

Употребляясь во всех сферах общения и для передачи информации самого различного содержания, язык обладает различными категориями, единицами, средствами. Это позволяет говорить о стилистической дифференциации языка. Большой языковой пласт представляет собой слова, лишённые стилистической окраски,